

a sajátomtól nem tartok eléggé
míg aprítanak nyiszlett vagányok
egy mágneslemez pillanatra pontosan
rögzíti az ellenfelek hibáit
s az összes lehetséges pontos reakciót
együtt minden paraméter:
a mozdulat iránya ritmus erőbefektetés
tehetném tán de tenni nem tudom
nyilvánvaló hát hogy nem is tehetném
így foszlik elméletté beidegzett gyakorlat
mi több még tetszik is titokban
hogy megaláznak
hogy besározódom

Pék Zoltán

NAG-HAMMÁDI FELETT A HOLD

Takács Ferencnek

*„Hot water at ten.
And if it rains, a closed car at four.
And we shall play a game of chess.”
(T. S. Eliot)*

Rossz szokásomhoz híven negyedórával korábban érkezem, így a túlfőzött kávé fölött van időm átgondolni a dolgot. Ha a jobbik eszemre hallgatok, ide sem tolom a képeimet, de amikor az a lehetetlen hang egyazon nap harmadszor recscent a telefonban, olyan élesen jelent meg előttem a Paul Auster-i véletlen árnya, hogy beadtam a derekammat.

Nem, nem vádolhatok mást. Ha ennyi lett volna az egész, akkor legfeljebb eljövök, de nem hozom a pénzt. Márpedig én magammal hoztam. A kabátom zsebében, az egészszet az utolsó fillérig.

Talán, vagyis: nagy valószínűséggel az ajánlat abszurditása, teljes irrealitása vett le a lábamról. Ha egy normális mesével jön, minden lelkiismeret-furdalás nélkül kapásból lerázom. De hogy egy kiadatlan Borges-novella?! Ugyan. Hogy jutott volna hozzá? Már ha létezik ilyen. Különben is ki ő? Már ha létezik egyáltalán.

Mint rendesen, teljesen beleveszek gondolataimba, s egyszer csak arra leszek figyelmes, hogy egy árny eltakarja a kellemes tavaszi napot. Ó áll előttem, Mr. Titokzatos: hosszú, jóformán földig érő ballonkabát, kalap, hatalmas napszemüveg. Nem is ember, egy ruhákkal álcázott fogas. Mintha Wells láthatatlan embere elevenedett volna meg előttem.

Nem vesződik a formaságokkal. Kesztyűs bal keze előbukkan a kabátzsebből, és egyetlen szó nélkül egy borítékot tesz elém az asztalra. Nyúlnék érte, hogy megnéz-

zem, ám ő mutatóját tiltón ráhelyezi, s másik tenyerét nyújtja. A gesztusért az emberi gének a felelősek, és félreérthetetlen.

Noha most már szemernyi kétségem sem maradt, hogy rá vagyok szedve, ez a hihetetlen pimaszság levesz a lábamról. Előveszem az én borítékot, és a tenyerébe helyezem. Közben eszembe jut a kérdés, amely az első telefon óta foglalkoztat (miért én?), ám mire eljutok odáig, hogy feltegyem, a titokzatos ismeretlennek már se híre, se hamva. Ismét csak magamra maradok a kétségeimmel.

Csak magamat hibáztathatom, és ezt meg is tenném, de az incidens valószínűsége szinte megdermeszt. Legszívesebben felkerekednék és céltalanul csatangolnék egyet a városban, benéznék egy-két utamba akadó antikváriumba (mert azok mindig utamba akadnak, bármerre járok is), hogy balfogásaim emez újabb példánya fölött valamennyire napirendre térjek – de aztán mégsem teszem. Legyünk túl a nehezen.

Kibontom a borítékot. Kézzel írt lapok. A kézírás természetesen nem mond semmit, mert noha Borges kézírását fényképekről jól ismerem (kedvtelésből magam is tűrhetően utánzom), ha valóban élete vége fele írta (ezt mondta a férfi a telefonban? Már nem vagyok benne olyan biztos), akkor valakinek diktálta. Esetleg a szóhasználat, a mondatszerkezetek árulkodhatnak; igaz, ezt is lehet utánozni, bár nem látom be, mi értelme volna. Lehet, hogy valakinek az a megélhetése, hogy Borges-novellákat hamisít és adja el az olyan notórius gyűjtőknek, mint én?

Nag-Hammádi felett a hold

Már a felfedezés híre lázba hozott, s abban a minutában eldöntöttem, ha török, ha szakad, megszerzem a kódexeket. Szerencsétlenségemre a háború utáni politikai erőfitogtatás lehetetlenné tette, hogy a hadiiparon kívül bármi is pénzhez jusson és fejlődjék. Az a néhány tudós, aki átlátta az ott talált kopt nyelvű kódexek fontosságát, nemcsak a bibliakutatás, de az egyetemes történelem szempontjából, hiába kilincselte pénzéért. Két évre rá pedig napvilágra került a holt-tengeri felfedezés a töméntelen apokrifffel, s eltörpített minden mást.

Az előbb azt találtam mondani: „szerencsétlenségemre” – micsoda önző alak vagyok! Emberek milliói napi megélhetési gondokkal küzdöttek s küzdenek ma is, én meg amiatt kesergek, hogy nem juthattam hozzá holmi kódexekhez. De ha azt mondom, nekem éppoly nagy megélhetési gondot jelentett ez, elhinné-e valaki?

Végül harmincévi várakozás után (több, mint amennyit az életfogytiglanra ítélt bűnözők kapnak), 1977-ben jelent meg a Richardson & Petey kiadó jóvoltából a kódexek teljes szövege, amelyre azonnal lecsaptam. Mint mindig, ebben is barátom, Bioy Casares volt a segítségemre, s így nem kellett kivárnom azt a további ki tudja, hány hónapot, míg a könyvrendelés sziszifuszi procedúrája lezajlik; lévén, hogy éppen New Yorkban tartózkodott, besétált egyenest a kiadóba a hivatalos megjelenés reggelén, s egy közös ismerősünkkel azonnal elküldte nekem a könyveket.

Mivel ekkorra szemem világa már igencsak megromlott, magam nem tudtam olvasni a könyveket, feleségemet történetesen rokoni kötelességek szólították el a városból, „segítőmet” pedig (a „titkár” titulust nem szenvedhetem) erős megfázás verte le a lábáról; egyszerre ott találtam magam „kettesben” régóta áhított könyveimmel, melyekkel képtelen voltam mit kezdeni. Alig bírtam kivárni a másnap reggelt, és egy barátomat megkértem, küldje el hozzám azt a tanítványát, aki a legmagasabb szinten bírja

az angol nyelvet. A fiú hamarosan meg is érkezett, és nemcsak hogy nyelvtudása, de szép, telt hangja is volt, és épp a megfelelő sebességgel olvasott, sem nem túl gyorsan, sem nem túl lassan. Hamar megtanult olvasni az arcomról is, és szinte mindig eltalálta, mikor kell megismételnie egy-egy mondatot, mikor kihagynia a kommentárt.

A felolvasásokra a könyvtárszobában került sor; ő az asztalnál ült (néha felállt ki-nyújtóztatni a tagjait), én pedig háttal neki és a szobának, karosszékemet a francia-ablak felé fordítva hallgattam. Az ablakig sem láttam el, nemhogy azon túl, de a nagy, világos négyszög volt a vászon, amelyre életerős hangja a képeket kivetítette.

Az első hét vége és a harmadik kötet közepe táján bukkantunk rá a rejtélyes részre. A 362. oldal után egyszerre eltűntek az oldalszámok, s egy olyan fejezet volt beiktatva, mely teljes egészében oldalszám nélküli lapokra lett nyomtatva, majd utána folytatódott a számozás a 363-as számmal. A fejezetcím nem szerepelt a tartalomjegyzéken, és egyáltalán sehol nem találtunk rá utalást a könyvben. Felolvasóm felvetette, hogy nyomdai tévedésről lehet szó, a kötészetben összekevertek valamit, és azt javasolta, ugorjuk át, eddigre azonban engem túlságosan felcsigáztak ezek a furcsaságok. Megkértem, olvassa fel, melynek ő készségesen eleget tett.

Nag-Hammádi felett a hold

Tizenketten indultunk útnak, s már csak hárman maradtunk. Tudtuk, hogy az életünkkel játszunk, de mi a mi életünk, mikor a szent iratok biztonsága a tét. Khalif volt a vezériünk, a Délceg Khalif, és pusztá közelsége belénk is bátorságot öntött. Khalif mellett dicsőség harcolni, ezt mindenki tudta, s mi balgák azt hittük, Khalif mellett meghalni is dicsőség lesz. Bocsáttassék meg nekem, hogy igazságtalan vagyok vele: nem ő tehet arról, ami történt, de az átélt borzalmak engem is megviseltek, át- meg átmostak, s akár a kövön fent ruha, hamarosan szerteszakadok.

A Szent Könyveket szétoztottuk hatfelé, s rongyos zsákokba bugyoláltuk, hogy ne keltsünk fel-tűnést. Alexandriából, hová özönlének a világ kalmárjai, tudósai no és szerencsevadászai, csupán két út vezet ki, de erre már csak akkor jöttünk rá, amikor túl késő volt. Először a tengeren próbálkoztunk, de alighogy két társunk annak a hajónak a deszkáira lépett, melynek kapitányával Khalif előre megegyezett, a kikötő egyszeriben megtelt katonákkal – ládákból, hordókból özönlöttek elő, akár egy kitéhezett patkányhorda –, s mi hanyatt-homlok menekültünk. Mivel nálam nem volt zsák, a vízbe vettem magam, s a hajók és csónakok erdejében egykettőre nyomomat vesztették.

Amikor az éj leple alatt titkos találkahelyünkre osontam, már csak kilencünk jelent meg ott. Mivel immár biztosak voltunk benne, hogy minden utat figyelnek, egyetlen lehetőség állt csak nyitva előttünk, bármilyen kelleetlenül álltunk is hozzá.

A sivatagi kaput sosem őrzik, így észrevétlenül kijutottunk a városból, s amidőn a város utolsó tornyai is eltűntek a homokbuckák mögött, megkönnyebbülten sóhajtottunk fel. Khalif azonban biztos volt benne, hogy előbb-utóbb a nyomunkra akadnak, és itt is követnek minket. Ez is bizonyítja küldetésünk fontosságát, mondta, most már nincs visszaút. És mi mentiünk előre.

Tudtuk, hogy életünkkel játszunk, mégsem tévováztunk elindulni. A halál nem félelmetes, ha az ember megszokja, és mi együtt nővünk fel vele attól a pillanattól kezdve, hogy játék közben elkóborolva először pillantunk meg egy dögöt marcangoló keselyűt. A sivatag azonban valami más.

Negyedszer ért fel a nap a delelőre, amikor Rashid, aki gyermekkori pajtásom volt, egyszer csak elterült a homokban, és úgy rángatózott, akár a megszárt és kiszervezni készülő állat. Hiá-

ba takartuk el a napot védelmezőn, hiába itattuk és mostuk az arcát saját vizünkkel, többé nem tért magához. Még az est leszállta előtt kilehelte a lelkét. A hőség után gyorsan beköszöntő hidegben ültük meg a szertartást, vacogva imádkoztunk, hogy lelke kedvező fogadtatást leljen az Úrnál. Hanem aztán nem tettük el illón, és nem csupán a homok miatt. Üldözőink a nyomunkban vannak, mondta Khalif, valahová a sötétségbe meredve, a legkisebb nyom is elég nekik, hogy ránk találjanak. Vérző szívvel, de fejet hajtottunk tapasztalata és éveitől, s Rashid barátomat úgy kapartuk el, akár a legutolsó kutyát, fejfa nélkül, s még a homokot is megfodroztuk fölötte, mint ahogy a szél teszi. Hajnalhasadtával felkerekedtünk, de hiába néztem az eget, a hullámzó messzeséget vagy akár az előttem haladó hátát, egyfolytában csak azt láttam, ahogy Rashid szemgödrébe belefolyik a homok.

Vándorlásunkról nincs mit mesélnem. A kurta pihenők és a rekkenő hőség, az egyre apadó vízkészlet és a mind nehezebb zsákok a maguk lassú, de biztos módján kiszívták utolsó csepp erőnket is. Oman, Hamid és Juszuf is a sivatag homokjában leltek örök nyugalomra, sorban egymás után, s a végén már sírni sem bírtunk. Ötünknek egy egész kulacsnyi vizünk sem maradt, s egykori daliás léptünk alig volt több száználmas vánszorgásnál; már ha lett volna, aki megszánjon.

Aztán az egyik nap – a számlálásra már rég nem volt erőnk – Khalif váratlanul megtorpant, s azt mondta: a barlangok. Ide igyekeztünk a Szent Könyvekkel. Célhoz értünk! De már örülni sem maradt erőnk és időnk, mert mintha csak ez az egy szó tartotta volna benne a lelket, Khalif eldőlt és végigvágódott a homokon. Riadtan térdeltünk föléje, megfogyatkozott csapatunk vezetője fölé, de rögtön láttuk, hogy a végét járja. Azt kérte alig hallható hangon, hagyjuk ott, rejtjük el a könyveket, de egyszerűen nem tudtuk megtenni. Hőstetteinek beszámolóin nőttünk fel, s noha szavai még most is parancsnak számítottak, nem bírtuk elviselni a gondolatot, hogy élete nagy folyama a homokba füljön. Felnyaláboltuk hát, s bár magunk is a végsőkig elcsigázottak és megtörték voltunk, de addig húztuk-vontuk szegényt, míg el nem értünk a barlangokig.

A Nag-Hammádi barlangok nemcsak hogy nehezen megközelíthetők, de maguk a járatok is labirintust alkotnak, melynek mi egészen a mélyéig botladoztunk a sötétben, majd a legbelső, rejtett termet megtalálva, a kimerültségtől ájultan rogytunk össze.

Arra ébredtem, hogy karomon hidegséget érzek. Első gondolatom az volt, hogy valami dögevő állat az, s ösztönösen elrántottam a kezemet, egyenest neki a barlang falának. Ahogy a fájdalomtól sziszegve felültem, megértettem: Khalif keze volt az, mely kinyújtva, mozdulatlanul hevert. Gyöngéden megfogtam; hideg volt, hidegebb, mint a barlang levegője. Társaimra néztem, öntudatlanul heverték, valamely álom innét elérhetetlen partvidékén. Khalif, a dicsőséges Khalif fölé hajoltam. Arca kisimult, mintha a tudat, hogy végül csak ideértünk, letörölte volna az összes elszenvedett bánat és nehézség ráncát. Szeme tágra volt nyitva, de nem engem nézett. Fejem az övé mellé helyeztem, és miközben a többiek szuszogása visszhangot vert a barlang falán, én megpróbáltam azt látni, amit Khalif láthatott: nem a nyirkos sötétséget, nem a barlang falát, hanem valamit ott kint. Talán a szelet. Talán a holdat Nag-Hammádi fölött.

A tévedés ténye ezek után kétségtelen volt, csak az nem, hogy ki követte el. A szöveg minden szempontból kilógott a többi közül, sőt valójában éppen azt mesélte el, hogyan rejtették el magukat a szent szövegeket az alexandriai könyvtár felgyújtása után. De hogyan kerülhetett a könyvbe? Az oldalszámozás hiányának kérdése könyvnyűszerrel a nyomda hanyagságának számlájára írható; ebben nincs semmi rendkívüli. Ugyanennél az oknál fogva kerülhetett a könyv közepébe. Talán egyfajta előszónak szánták a szerkesztők? S mivel nem jutottak dűlőre, a nyomda prózai módon megoldotta a kérdést? Csakhogy ez túlságosan nagy horderejű tudományos dokumentum volt ehhez. Még aznap éjjel felhívtam Bioy Casarest – aki pár órája ért haza, és épp a repülőút fáradalmait próbálta kialudni –, és addig gyözködtem, míg sutba

dobva akadémiai teendőit, másnap kora reggel beállított hozzám, hogy saját szemével győződjön meg erről a rendkívüli dologról.

Jó darabig csak lapozgatta a kötetet, amelyet a kezébe nyomtam, majd amikor már hatodszor köhintett, végigfutott a hátamon a hideg.

– Na? – unszoltam.

– Nos... az igazság az... – nyújtotta a szót, és noha a miltoni átok béklyója kötött, lelki szemeim előtt jól láttam a sajátos ráncot a homlokán, mely önjáró lövészárókként próbált az ellenséges gondolatok közelébe férkőzni – ...a helyzet az, hogy...

– Nyögd már ki! – fogytam ki a béketúrésből.

– Szóval nincs itt semmiféle pluszfejezet, de még egy oldal sem. Nincs itt az égvilágon semmi különös.

Az első döbbenetet leküzdve oldalról oldalra végigvettük mindegyik kötetet, hátha emlékezetem tréfált meg a könyv számát illetően, de mindhiába. Nem találtunk semmiféle rendellenességet, sem nyomdait, sem másmit. Miután látta, mennyire a szívemre veszem, Bioy néhány gyors telefonnal felhajtotta a kiadói illetékest, s rövid, de heves beszélgetést folytatott vele.

– Semmi – foglalta össze. – Nem tudnak, bocsánat, *nincs tudomásuk* semmiféle nyomdai *melléfogásról*, ilyen című és tartalmú *íromány* nem szerepel sem a kódexek között, sem a szerkesztői szövegben.

– Hallucináltam – biccentettem.

– Úgy valahogy... hacsak – (ó, milyen régi volt, hogy láttam azt a mutatóujjat, mely ilyen pillanatokban a magasba emelkedik, kissé inogva, akár egy sebesült gondolat fehér zászlója) – ...hacsak... hol van a felolvasó?

– Nem tudom. De tényleg, már rég itt kéne lennie...

Bioy nyomozói rutinjával és az én kapcsolataim révén hamar kiderítettük, hogy ilyen nevű tanulója nincs és nem is volt az egyetemnek. A barátom, aki küldte, elmondta, hogy csak egy hete vette fel a szemináriumába, s azért gondolt éppen rá, mert bár keveset beszélt, feltűnően szép hangja volt. Zsákutcába jutottunk; de a Tények zsákutcája az Elméletek pályaudvara. Bioynak ugyan bőven lett volna tennivalója a délután folyamán is, ő azonban lemondott mindent, s azzal töltöttük az időt, hogy egymásnak adogattuk a labdát a történetekre vonatkozólag. Nem beszéltük meg, hogy ebből írunk egy újabb könyvet, mert az már a végtermék, minket pedig maga a cselekmény szálainak idült bogozgatása, egyszóval: a folyamat hozott lázba. Nem is jegyzeteltünk (mármint Bioy nem jegyzetelt), csak beszéltünk, míg a délután estébe nem fordult, de akkor sem kapcsolunk villanyt, mert nem érdekelt minket semmi más fény, csak a hold Nag-Hammádi felett.

Mire befejezem, jócskán rám sötétedik, szinte könnyezik a szemem az erőltetéstől. Noha a nap még nem ment le teljesen, a kávézó teraszát bekebelezték a szomszédos házak árnyai. Nem mozdulok, őrzöm a testemben zsbongó különös lázat, melyet a szöveg piszkált fel. Jó ez, finom érzés, s oly ritkán adatik meg.

Hanem egyszerre arra leszek figyelmes, hogy ismerős alak tűnik fel a tér túlsó oldalán álló kávézó teraszán: hosszú ballonkabát, kalap, szemüveg. Nem, ez nem lehet ő... Odamegy egy magában üldögélő, kissé komornak látszó alakhoz, aki láthatóan máshol jár, mert nem is veszi észre azonnal az idegent. Amikor aztán igen, akkor döbbenet vagy inkább: riadtan egyenesedik ki. Ahhoz már túl sötét van, hogy ki tudjam venni az arcát, azt viszont teljesen tisztán látom, amikor borítékot cserélnek. Aztán a hosszú kabátos sietve távozik.

Elfog a vágy, hogy felugorjak és odarohanjak, hogy meggyőződjek arról, amire gyakran szom, de nem teszem. Ehelyett lassan, kimért mozdulatokkal felállok, pénzt hagyok az asztalon, és indulok. Még véletlenül sem pillantok *arra*. Ahogy távozom, a kijárat melletti asztalnál egy fiatalemberre esik a pillantásom. Az asztal lapjára dőlve alszik, így arcának mintha egyetlen oldala volna, mint Odin korongjának. A feje alatt lévő papírlapok sarkát meg-meglibbenti a szél. A kézírás...

Az első sarkon befordulok. Ez ugyan kerülő, de végeredményben minden út hazavisz. A házak úgy hajolnak szét előttem, akár egy sokat olvasott könyv lapjai. Le sem kéne nézmem, mert bár az utca nevét kapásból talán meg sem tudnám mondani, lábam bensőséges kapcsolatban áll a csorba járda minden kiugró kövével és bukkanójával; én azonban a földre szegezem tekintetem, és a holnapon gondolkodom: „Tízkor meleg víz. És ha esik, négykor egy csukott autó. S játszunk egy parti sakkot...” Nem akarok tudni a felettem elvonuló fényekről, mert noha tudom, hogy csak lámpák, mégis arra emlékeztetnek, hányszor nyugodott le azóta a hold Nag-Hammádi felett.

Szalai Júlia

AZ ELISMERÉS POLITIKÁJA ÉS A „CIGÁNYKÉRDÉS” (II)

A többségi-kisebbségi viszony néhány jelenkori problémájáról

A kisebbségi jogok és az elismerésért vívott küzdelem

A „cigánykérdés” szociális és kisebbségi mozzanatainak állandó egymást fedése nemcsak a naponkénti ütközések természetére volt és van hatással, de sajátos irányba terelte a romák ügyéről folyó politikai gondolkodást, illetve közelebbről azt a társadalomtudományi diskurzust, amely a politikai tartalmak formába öntésének beszédmódját és szókészletét alakítja.

A klasszikus társadalomkritika – amelynek a cigányság ügyét illető legmaradandóbb teljesítményei Kemény István és munkatársai¹ nevéhez kötődnek – a középpontba a *megfosztás*, a *kirekesztés* és a cigányok kárára érvényesülő *társadalmi szelekció* működés-

¹ A Kemény körül csoportosuló kutatói kör – amelyet markáns témaválasztása, konzekvensen és nagy megjelenítőerővel képviselt értékvalasztsái, a kvantitatív és kvalitatív módszerek egyensúlyára törekvő adatgyűjtési és elemzési technikái, valamint a kutatást a gyakorlati szociálpolitikusi munkával ötvöző értelmiségi életforma-választása miatt a szakmai közönség joggal tart iskolaként számon – a társadalmi egyenlőtlenségeknek a cigányokat sújtó megnyilvánulási formáiról, illetve az esélyegyenlőtlenség történelmi újratermelődésének mikéntjeiről több könyvespolcnyi fontos munkát alkotott. A mára már vitathatatlanul klasszikusnak számító írások közül hadd említsek itt néhányat: Kemény István (szerk.): *BESZÁMOLÓ A MAGYARORSZÁGI CIGÁNYOK HELYZETÉVEL FOGLALKOZÓ, 1971-BEN VÉGZETT KUTATÁSRÓL*. MTA Szociológiai Kutató Intézete, 1976; Solt Otília: *CIGÁNYOK ÉS CIGÁNY GYEREKEK BUDAPESTEN, illetve CIGÁNY GYEREKEK AZ ISKOLÁBAN*. In: Ugyanó: *MÉLTÓSÁGOT MINDENKINEK. Beszélő*, 1998; Csalog Zsolt: *JEGYZETEK A CIGÁNYSÁG TÁMOGATÁSÁNAK KÉRDÉSEIRŐL, Szociálpolitikai Értesítő*, 1984/2; Havas Gábor: *A MEGÉLHETÉSI MÓDOK ÉS A TÖBBSÉGI TÁRSADALOMHOZ FÜZŐDŐ VISZONYVÁLTOZÁSAI A MAGYARORSZÁGI CIGÁNYOK KÜLÖNBÖZŐ CSOPORTJAIBAN*. Kandidátusi értekezés kézírata, Budapest, 1994; Kertesi Gábor: *CIGÁNYOK A MUNKAERŐPIACON. Közgazdasági Szemle*, 1994/10.